

Olimpio Arca Caldas

Apuntes dunha biografía

Serafín Pazo Cumbraos

médico

1828-1907

CONCELLO DA ESTRADA

OLIMPIO ARCA CALDAS

Cuntis 1928. Mestre

Estudos, por libre, bacharel superior e maxisterio. Ferroviario e Corresponsal de banca. Cofundador dos centros de estudos "Lumen" en Cuntis e "San Paio" en A Estrada.

No ano 1960 ingresa no maxisterio. No 1968, Diplomado en 7º e 8º de Básica. Mestre en Couso, (A Estrada). Converte as dúas escolas unitarias en mixtas.

No ano 1977 recibe a Cruz de Afonso X o Sabio. Mestre 12 anos no Colexio de Figueroa (A Estrada). Xubílase no ano 1993.

O Museo de Pontevedra distingueo como "Mestre Exemplar" Premio xornalista "Manuel Reimóndez Portela. Dr. Xerente do Museo Estradense (1996-2003).

Na actualidade, Presidente da Fundación Terra Termarum Castrolandín de Cuntis.

CONCELLO DA ESTRADA

1ª Edición agosto 2007

© Do texto Olimpio Arca Caldas

© Edita: Técnicas & Gramaxe, S.L.

Depósito Legal: PO-610/07

ISBN: 84-96368-62-9

Deseño e impresión: Técnicas & Gramaxe, S.L.

Telef.: 626 73 14 54

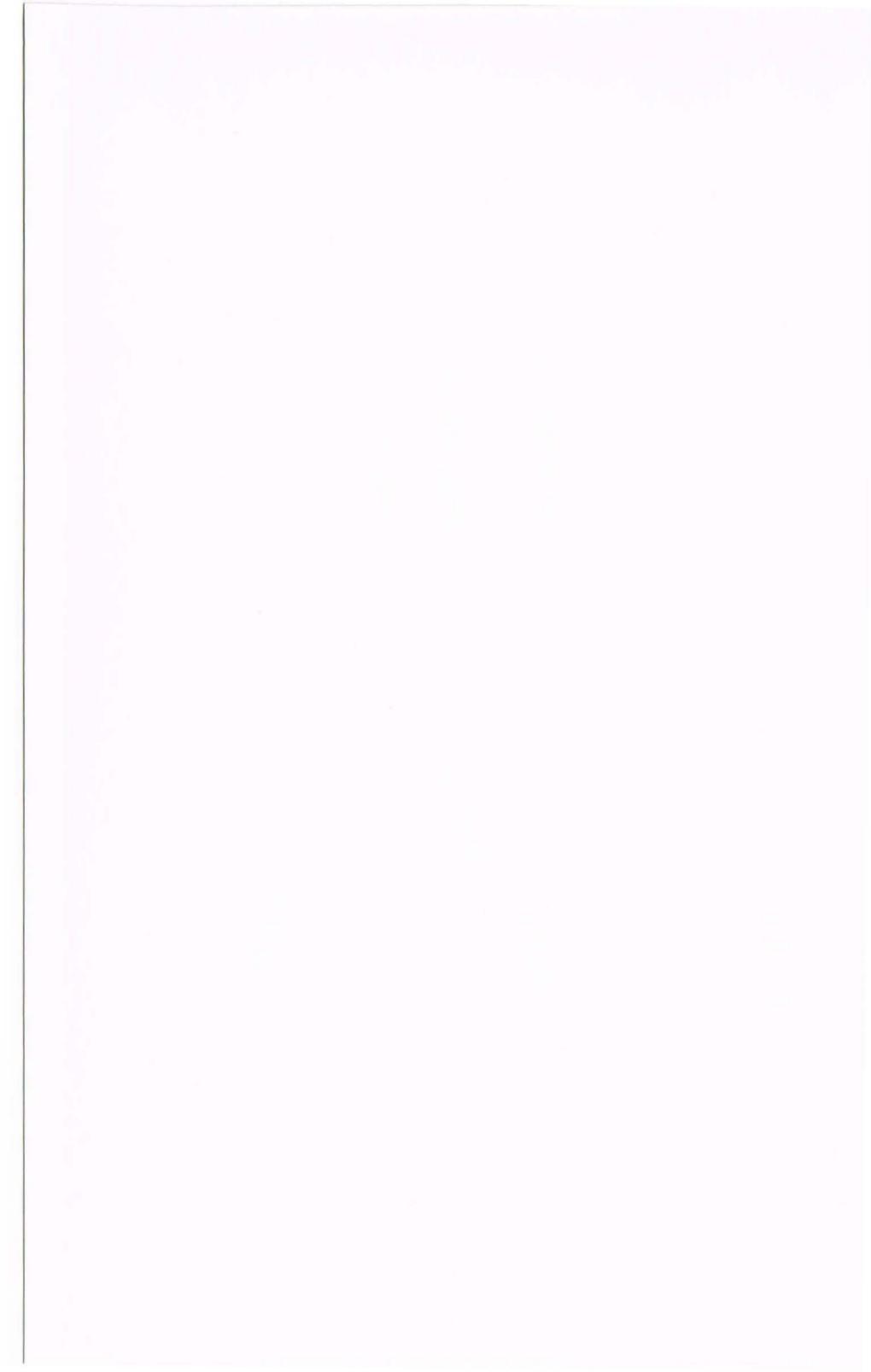
GALICIA 2007

Apuntes dunha biografía

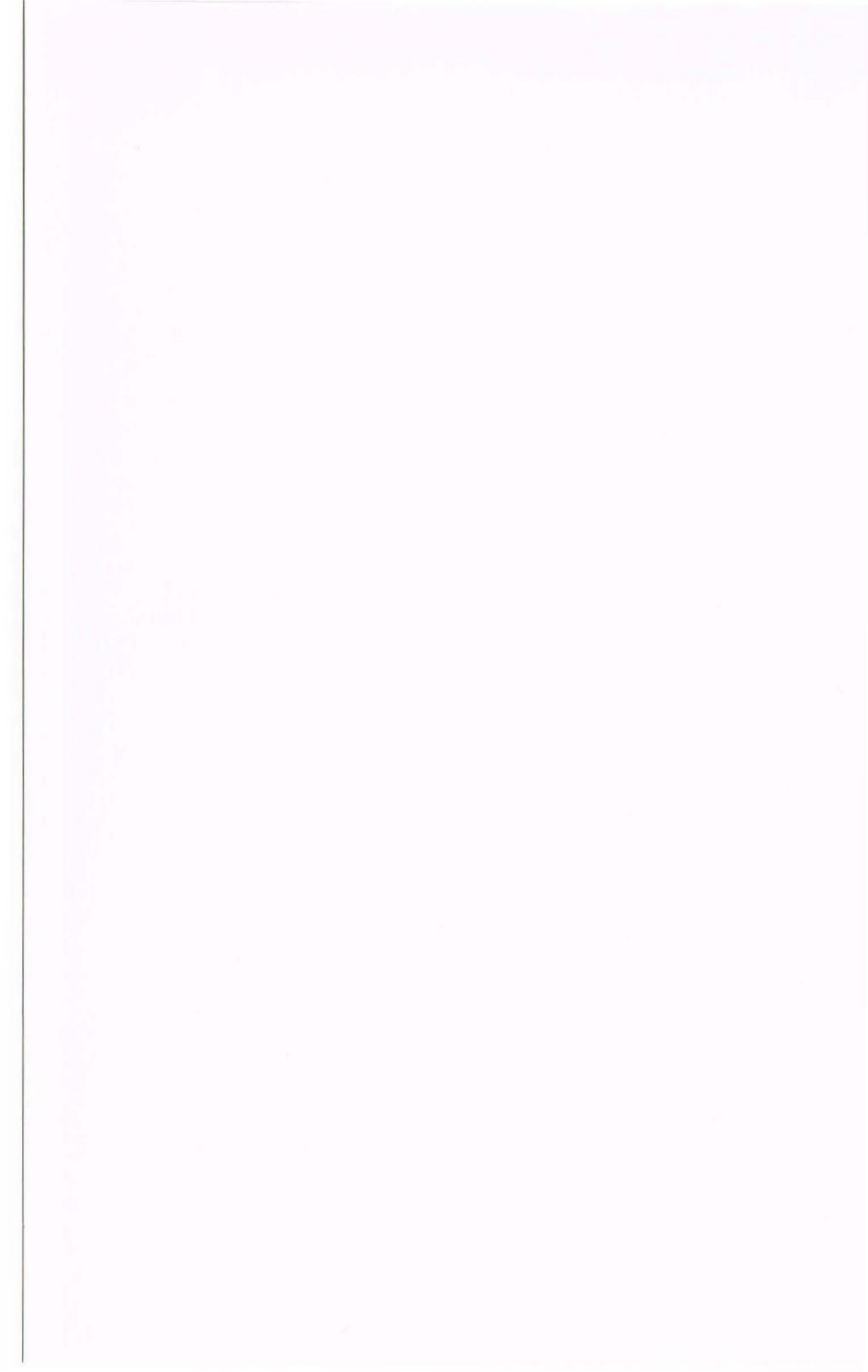
Serafín Pazo Cumbras

1828-1907

Olimpio Arca Caldas

A Ana,
cómplice de soños compartidos.

UNHAS PALABRAS DO AUTOR

O vello aforismo “A historia é a mestra da vida” recórdanos que a historia, compendio de ronseis que a humanidade xa individual, xa colectiva, foi tecendo ao longo do seu percorrido vital, ha servirnos de guía para saber onde estamos, de onde vimos e cara onde camiñamos.

Hai na historia datas significativas de pegadas memorables dignas de que a nosa memoria retroceda no tempo e sexan, de novo presentes e así recrear aquelas vivencias exemplares e dignas de lembranza.

Este ano 2007 cúmprense cen anos do pasamento dun ilustre médico estradense, Don Serafín Pazo Cumbraos. A súa recia personalidade, a súa verba limpia, fogosa e clara, a súa total e xenerosa entrega a prol dos doentes ben merece que neste centenario poidamos achegarnos un pouco máis á súa fecunda e altruista biografía.

Antes de comezar este esbozo biográfico de D. Serafín, o autor quere deixar constancia de que algunas pasaxes da súa vida aquí reflectidas non son contrastables documentalmente xa que non atopou documento escrito sobre eles e os familiares más achegados, bisnetos e tataranetos, non foron quen de aportalos.

O presente estudo está baseado nun anterior traballo do autor con aportacións documentais do seu bisneta Carlos

Fernández Pazo e coas conversas da mestra Pepiña Varela Pazo, tamén bisneta de D. Serafín, traballo publicado no número 8 do xornal "Tabeirós-Terra" con data xuño de 1999. Hoxe, dispoñemos dunha fotografía do protagonista grazas á colaboración das irmás Durán Pazo, Concepción e Maruja, bisnetas do médico, ás que expreso o meu máis afervoadu agradecemento.

A circunstancia de que D. Serafín nacese anos antes da consolidación do concello da Estrada, compre facer unha breve referencia encol da aldea da Estrada.

Así mesmo, aproveitando o actual arranxo da rúa dedicada a D. Serafín, hai tamén cen anos, será de xustiza rotular a devandita rúa cunha placa en fondo azul, semellante á da rúa Peregrina e á de Justo Martínez, que indican a antigüidade das mesmas. Desaparecida a placa co seu nome hai anos e reposta por unha nova de mármore pagada polos familiares, que tamén correu a mesma sorte segundo se detalla no libro "Callejero histórico de la villa de La Estrada", 1995.

O autor

LIMIAR

A figura do Doutor Serafín Pazo, resultante atractiva polas dúas súas facetas de médico e político, pero cando o escritor Olimpio Arca me propón facer unha introdución ao libro que está a escribir sobre el, optei pola faceta que coñezo mellor que é a de médico, polo que me propón describir someramente as condicións nas que se practicaba a medicina na época que lle tocou vivir a este galeno, para que o lector poida ter elementos de xuízo que lle axuden a comprender as circunstancias nas que se desenvolveu a vida do insigne médico estradense.

As condicións da saúde pública no século XIX, distan moito das que gozamos hoxe en día, pero, nestes anos puxérонse as bases do que é a medicina moderna, fixeron os seus descubrimentos xenios da medicina como, Louis Pasteur (1827-1912) descubridor da vacina contra a rabia, Robert Koch (1843-1910), descubridor dos xermes responsables da tuberculose e o cólera, entre outros, Joseph Lister (1827-1912) descubridor da antisepsia, Wilhelm Roentgen (1845-1923), descubridor dos Raios X, pero a pesares disto as condicións sanitarias da poboación en xeral eran penosas, e a mortalidade moi elevada.

Baixo o reinado de Isabel II iniciase unha organización nacional da sanidade española, lévase a cabo a Regulación dos Partidos Médicos, a Lei Xeral de Sanidade de 1855, Creación da Sanidade Militar e a fundación da Cruz Vermella Española no 1864. A Dirección Xeral de Sanidade dependía

do Ministerio da Gobernación, creándose nos Gobiernos Civís un negociado administrativo de Sanidade dos que dependían os subdelegados de medicina, farmacia e veterinaria, como órganos unipersonais administrativos que completaban a organización do sistema sanitario.

Os problemas sanitarios do século XIX, estaban relacionados fundamentalmente con enfermidades infecciosas: varíola, xarampón, escarlatina, tifos, gangrena gasosa, tise pulmonar (tuberculose), lepra, tia, sarna, sífilis, paludismo, difteria, etc., hai que destacar as epidemias de febre amarela nas primeiras décadas e de cólera a partires de 1833, con 5 brotes, o más mortífero en 1854-55. Hai que pensar que as enfermidades infecciosas tiñan nese momento unha preponderancia absoluta, entre outras causas porque os antibióticos non foron utilizados ata o ano 1928, no que Alexander Fleming descubrui a Penicilina.

A taxa de mortalidade era altísima, a esperanza de vida no ano 1860 era de 29 anos, para comparar hai que ter en conta que no ano 2004 a esperanza de vida o nacer en Galiza era de 80,93 anos; a mortalidade infantil era na mesma época, do 50%, situándose actualmente aproximadamente no 4 por mil nacidos vivos, as causas destes datos tremendos eran o subdesenvolvimento económico, as malas condicións de vida (alimentación, vestido e vivenda), a deficiente atención médico-sanitaria e a hixiene pública, grandes fames, epidemias e enfermidades endémicas.

De todas as epidemias de cólera, a máis importante foi a do 1853-54-55, comeza en Vigo o 19 de novembro de 1853, dura 2 anos, 3 meses e 20 días, cun saldo de 769.667 enfermos e 194.792 falecidos en todo o territorio do Estado, en Galiza a taxa de contaxios foi baixa do 0,8 por mil, pero cunha mortalidade moi alta do 304 por mil, foi este o problema

sanitario de primeira orde no século XIX, polo que farei unha pequena reseña para facilitar a súa comprensión.

O *cólera morbo*, Morbus (do latín “enfermidade”) e Chole (do grego “bilis”), enfermidade da biles, é unha infección intestinal aguda e grave, que se transmite polo consumo de auga e alimentos contaminados, caracterízase pola aparición de evacuacións diarreicas abundantes, con vómitos e deshidratación que pode causar a morte se non é tratada, tratamento que consiste en reposición dos líquidos perdidos e tratamiento con antibióticos, a perda de auga pode alcanzalos 15-24 litros en 24 horas. Está producida por un axente infeccioso, o *vibrión do cólera* (*Vibrio Cholerae*), descuberto por Robert Koch no 1883.

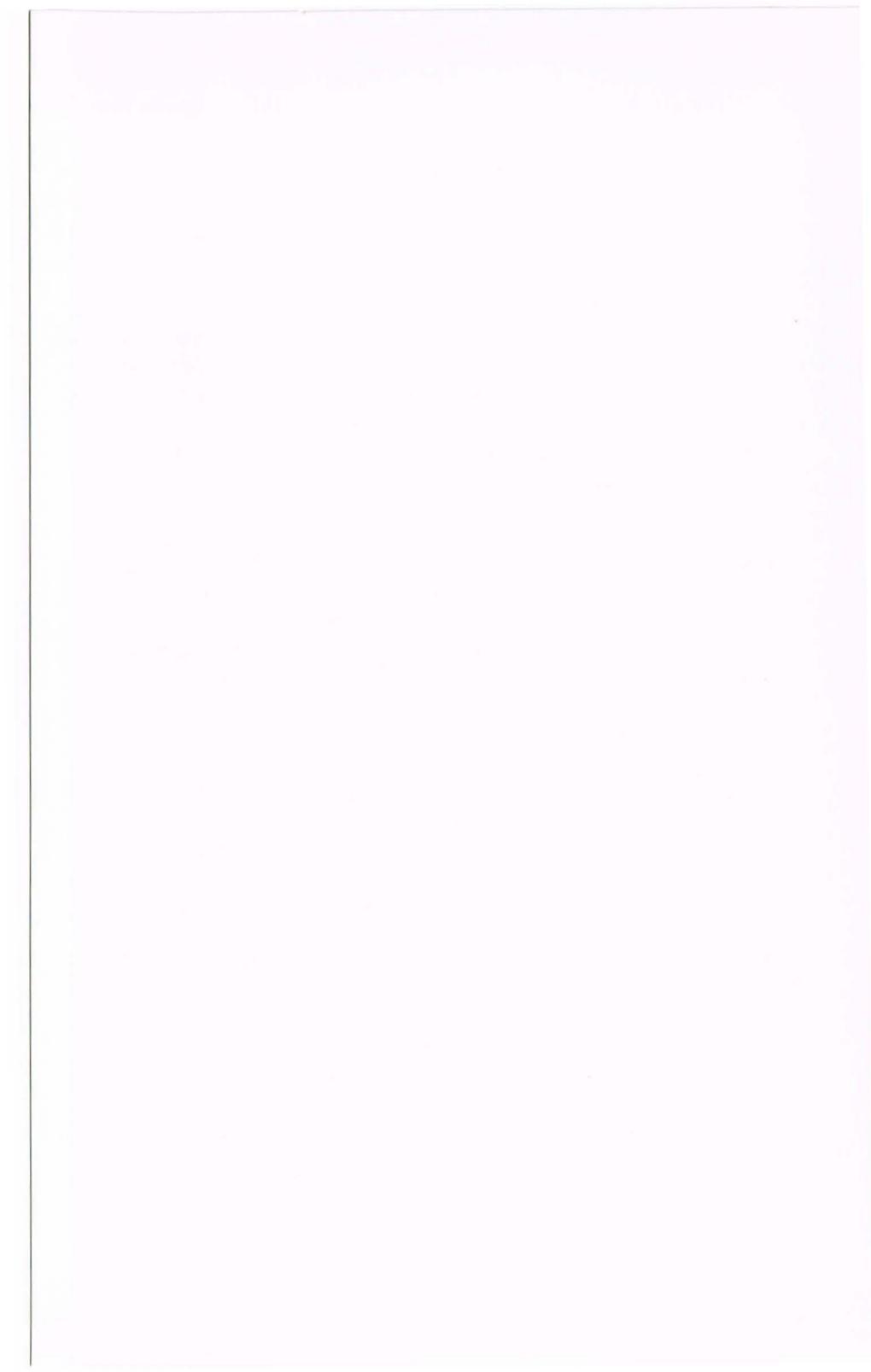
Crese que o cólera se orixinou no delta do río Ganges, dende onde se progapou en varias ondas ao resto do mundo ao longo do século XIX, foi en 1860 cando o inglés Hohn Snow e outros, descubriron que os abastecementos de auga contaminados con augas residuais eran a causa da transmisión do cólera, moito antes de que se identificase o xerme causante, a través da potabilización da auga e o tratamiento das augas residuais conseguiuse controlar o cólera e outras enfermedades infecciosas.

No libro faise referencia a un posible tratamiento da rabia (hidrofobia) distinto ao do soro antirrábico, científicamente esta posibilidade non ten unha explicación razoable; xa que a rabia é unha enfermidade do sistema nervioso central, (cerebro e médula espinal), causada por un virus, é unha enfermidade mortal, transmitida pola saliva de animais infectados, por mordedura ou rabuñazos. O tratamiento da rabia non cambiou sustancialmente dende o século XIX, por tratarse dun virus o tratamiento único é o soro a base de Inmunoglobulina Antirrábica, e a Vacina Antirrábica, descuberta por Louis Pasteur no ano 1885.

Para rematar, gustaríame transmitir a idea, de que as condicións de vida no século XIX eran moi duras, e os medios técnicos moi escasos, e todo isto facía que a figura do médico adquirise moita importancia, e que o seu labor fose fundamental para axudar aos doentes, sobre todo nas grandes epidemias de cólera que afectaron a Galicia, agardo que estes datos axuden a entender a situación sociosanitaria que viviu o Doutor Serafín Pazo e os estradenses contemporáneos del, que en agradecemento ao seu labor, tiveron a ben dedicarlle unha das rúas más significadas da nosa vila, e que esta rigorosa obra do noso destacado mestre e historiador D. Olimpio Arca Caldas, recupera e difunde, para xeral coñecemento e ilustración das xeracións actuais e das que despois nós han vir.

A Estrada, 31 de xullo de 2007

José A. Dono López

A ALDEA DA ESTRADA

O motivo primixenio, a razón da orixe da aldea da Estrada foi a de servir de acubillo, de albergue aos distintos e variados camiñantes: peregrinos, arrieros, mercadores de liño e la chegados polo antigo Tabeirolo dende os moitos puntos xeográficos de Portugal, Castela e Galicia con destino á cidade do Apóstolo.

Ao mesmo tempo, outras xentes das ribeiras do Deza e do Arnego por chousas montesías de toxos e xestas, seguían o devalar do sol polo occidente na procura do peirao de Carril, camiño da necesaria e magoante emigración. Tamén os doentes de ósos e articulacións facían camiño para mergullarse nas termas de Caldas ou de Cuntis.

A aldea da Estrada, asentada no cume dunha modesta serra, cordal desprendido dos montes de Zó e da Somoza para baixar pola serra de Penerada en dirección noreste ata o val de Liñares, non posuía unhas boas calidades de habitabilidade.

Aberta aos ventos fríos do norte e aos nubeiros, preñados de auga, cabalgando dende os montes da Somoza, afastada das correntes de auga, a poboación dedicábase a atender ás xentes de paso.

Nos seus catorce ferrados de extensión, chousas e casas tiñan lindeiros comúns a tres parroquias: San Paio de Figueroa, pertencente á xurisdición de Vea; San Lourenzo de Ouzande, integrado no coto do Viso e San Xoán de Guimarei da xurisdición de Tabeirós.

A finais do primeiro terzo do século XIX o censo urbano da aldea da Estrada estaba composto por pouco más de medio cento de vivendas entre as que destacaban as de José Vila, as das Mariñas, tributo de nobreza, e a de Bonifacio Silva. A todas estas casas hai que engadir alpendres e cubertos destinados a gorecer as recuas de bestas de arrieiros, tratantes e viaxeiros. Así mesmo, necesitábanse galpóns para os trebellos da milicia nacional.

Entre os oficios da poboación, amais de labregos, sobresaen taberneiros, pousadeiros, ferradores, arrieiros, zapateiros e estanqueiros. Unha feira mensual moi concorrida dáballes aos veciños a oportunidade de trocos e transaccións dos distintos produtos.

Os habitantes, moitos deles veciños de riada chegados para seguir camiño, atoparon o “clímax social” preciso e pasaron a seren residentes desta aldea. Tiñan pois un peso social moi pequeno, circunstancia que se deduce na procedencia dos membros da nova municipalidade no intre da constitución do concello da Estrada, no ano 1840. Da mesma aldea da Estrada só formou parte da devandita directiva o veciño Antonio Paseiro, boticario, mentres que das parroquias de Santa María de Ribeyra, de San Xorxe de Bea e de Ouzande hai dous membros.

SERAFÍN PAZO CUMBRAOS

(Altruismo sen límites nunha vida dedicada ao alivio dos enfermos).

En plena época da restauración do Absolutismo (1823-1833) nace Serafín do Pazo Cumbraos, segundo consta no folio 102 do libro II de nacementos da parroquia de San Paio de Figueroa, transcrita de seguido:

*"En tres de mayo año de mil ochocientos veintiocho, yo, don Miguel Julián de la Iglesia, cura económico de San Pedro de Toedo y San Pelayo de Figueroa, dentro de la iglesia de esta bauticé solemnemente y puse los santos óleos a un niño que nació el mismo día, hijo legítimo de Manuel do Pazo y Manuela Cumbraos, vecinos de Figueroa, lugar de la Estrada; abuelos paternos, Antonio do Pazo y Porto y Josefa Rodríguez, vecinos de San Lorenzo de Ouzande, materno el inconito y la abuela Dominga Cumbraos, vecina de San Salvador de Escuadro. Púsele por nombre **Serafín**.*

Sus padrinos: Manuel Paseyro, soltero vecino de Figueroa, lugar de la Estrada y Bentura do Pazo, también soltera y vecina de San Lorenzo de Ouzande; advertiles lo que previene el ritual romano y para que conste lo firmo con el actual cura de las referidas parroquias, cumpliendo con lo mandado por el Excmo. Señor Arzobispo en su auto de aprobación que obra a los folios nobenta y seis y nobenta y siete de este libro.

*Asinado: Manuel Álvarez Monteserín;
Miguel Julián de la Iglesia."*

Vén sendo, pois, Serafín do Pazo o segundo fillo do matrimonio Do Pazo-Cumbras, xa que no ano mil oitocentos vinteseis aparece inscrita a filla Ramona Eusebia, nena que morre no mes de decembro do mesmo ano do nacemento de Serafín.

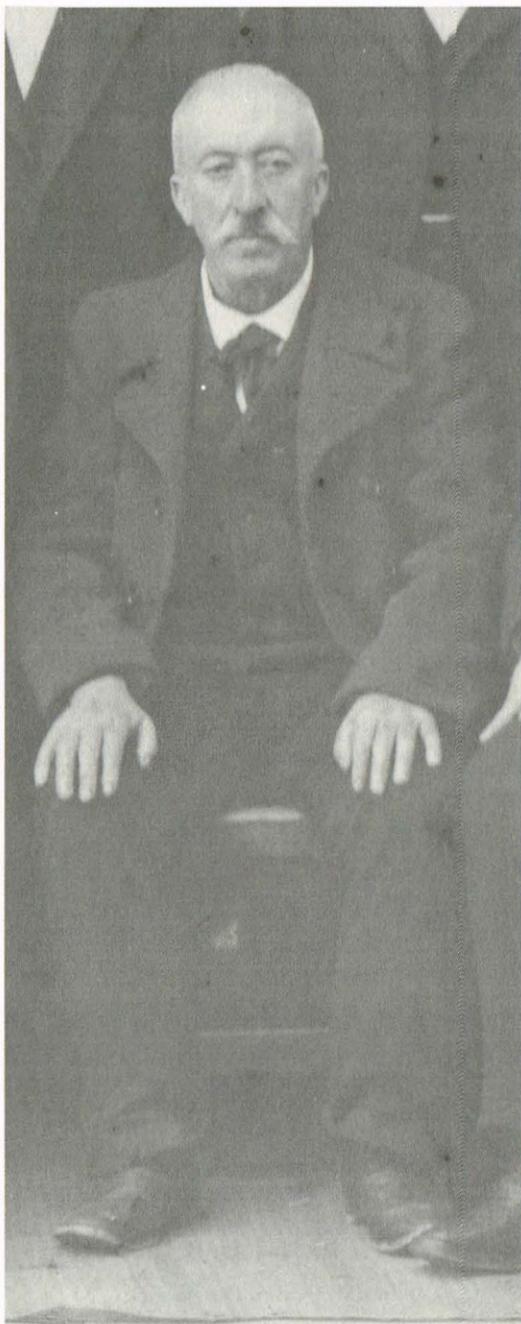
A infancia deste neno está integrada na inestabilidade dos vaivéns e aconteceres políticos dos períodos absolutistas e nas seguintes loitas carlistas.

A nenez de Serafín está moi vinculada coa casa de Ouzande, propiedade dos seus avós paternos. Na horta, á sombra das maceiras e pereiras xogaba ás carreiriñas cun fiel can de palleiro, un bo amigo, sempre baixo a vixilancia amorosa da súa avoa Pepa. Asistía ledo, ó mesmo tempo pensativo, á muxidura da Vermella e da Pinta, labor encomendado á súa tía Bentura. Polas noites, dos beizos do seu avó Antonio, escoitaba velllos contos de lobos e algúns que outro relato encol da valentía das nosas xentes da zona na súa loita en contra dos malvados franceses.

As longas noites de inverno daban tempo, antes de que aparecese D. Pedro Chosco, para comezar os primeiros pasos polo camiño das letras, percorrido fácil para unha mente tan desperta como a de Serafín.

Con seis anos, xa na aldea da Estrada, comeza á escola de Felipe Tato, crego que poña ensino na súa propia casa, naquela época das *Escolas de Ferrado*, así chamadas porque os mestres acostumaban a cobrar o seu labor en especies.

Á idade de oito anos Serafin non entende aquel trafego de homes que a todas horas veñen a falar con seu pai. Semella que se confesan ao falar tan baixiño e con acenos de medo. Escoita o rapaz palabras novas: *fusilamento, liberais, bandas armadas, Carlistas*. Súa tía Bentura lévalo consigo e cando Serafín lle pregunta a que veñen aqueles homes xunta de papá, a tía procura falarlle doutra cousa ou

(altruismo sen
límites nunha
vida dedicada
ao alivio dos
enfermos)

fallé ver a importancia de seu pai porque sabe moito. Pero na mente do rapaz rebolen esas palabras novas que ben quixese entender se alguén lle aclarase o seu significado.

Un serán de primavera abrileña as campás da igrexa de Ouzande tanxen a morto. No adro só homes, uns da parroquia, outros descoñecidos. Tamén estes falan baixo, co medo. No cemiterio dan sepultura ao cadáver dun mozo morto dun balazo polas bandas carlistas.

Na noite dese día Serafín pregúntalle a seu avó, unha e outra vez, quén era ese home de fóra da parroquia que enterraran aquela tarde. De onde eran aqueles homes que amentaban unha e outra vez os veciños: Fernando Lorenzo, Eduardo Otero, Gerardo Alén. Por qué o papá faltaba moitas mañás da casa e ata a tardiña non volvía.

Moi en contra da súa vontade, Antonio non tivo máis remedio que respondenlle ao neto: “*Dúas noites antes, na aldea da Estrada apareceron cinco homes de ideas liberais mortos a balazos en vinganza polo fusilamento, dous anos atrás do xefe carlista Gorostidi*”. “*¿Quen son liberais, que homes son carlistas?*”. “*Esas cousas xa as entenderás cando sexas home*”.

O Serafín subiu para o leito con esas dúas interrogantes na cabeza *¿Serán homes liberais os homes fracos? ¿Serán os gordos, os carlistas?*. Serafín acougou moi mal aquela noite.

Tres anos despois, cando xa tiña once anos, puido entender as verdadeiras connotacións das palabras liberais e carlistas diante do cadáver do seu veciño Soto, quen fora asasinado a mans dos carlistas mandados polo xefe Villanueva. Ese mesmo día seu avó Antonio aclaroulle aqueles conceptos e explicoulle que aqueles homes dos que o rapaz oíra falar anos antes, Fernando Lorenzo, veciño de Guimarei, Eduardo Otero e Gonzalo Arén, veciños de San Martín de Riobó, foran os liberais fusilados polos carlistas.

Así mesmo soubo que o cadáver enterrado en Ouzande naquela primavera abrileña correspondía a un mozo de Berres morto dun balazo pola cuadrilla do rebelde López.

No mes de outubro do ano 1840 os veciños de San Lourenzo de Ouzande, Manuel Dopazo, alcalde segundo e Juan Blanco, rexedor terceiro da Comisión do novo concello da Estrada, pediron permiso ao crego D. Juan Manuel Fontenla para poder lerllles aos veciños, despois da misa, a acta de constitución do novo concello da Estrada.

Esta lectura será o primeiro acto político no que participa Serafín. Acontece uns días antes de marchar para Santiago, cidade onde comenzará os seus estudos de bacharelato na facultade de Filosofía.

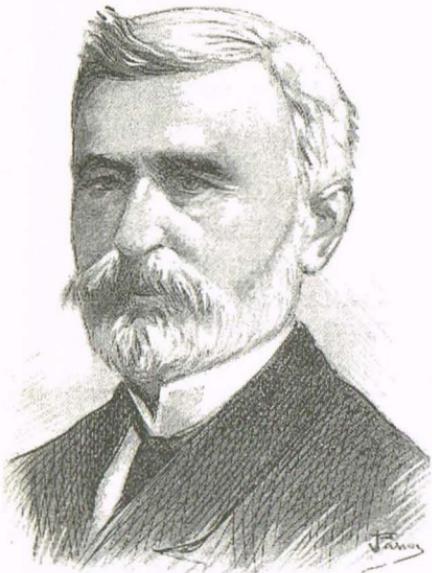
Con enerxía e voz moi clara, o mozo Serafín fixo o encargo. O papel escrito por seu pai e repasado a noite anterior dicía asi:

“O licenciado D. José Toubes Aller, avogado e Secretario da Xunta provisional Directiva da Estrada e o seu partido certifica que na Secretaría do seu cargo hai acta que trascibe na Estrada o 21 de setembro de 1840.

“La Junta Provisional Directiva de La Estrada instalada el 17 del corriente por consentimiento del pueblo y Milicia Nacional de Taberíos consiguiente al acuerdo de la misma fecha que providenció la destitución completa del Ayuntamiento llamado de Cereijo y procediendo al nombramiento de la nueva municipalidad provisional ha elegido por unanimidad para alcalde primero presidente al licenciado Manuel de Outeiro vecino de Santa María de Ribeyra y para segundo a D. Manuel Do Pazo de San Lorenzo de Ouzande; para regidor primero a D. Antonio Tato de Guimarey; segundo a D. Antonio Paseiro, boticario de la misma; tercero, D. Juan Blanco de Ouzande; cuarto, D. Pedro Feros; quinto, D. Fernando Balado de San Jorge de Vea; sexto, D. Fructuoso Dorelle de la misma; séptimo, D. Jacobo García de San Jorge de Codeseda; octavo, D. José Limeses de Santa

Cristina de Vea; procurador primero, D. Ramón López de Ribeyra; segundo, D. Ramón Nodar de Paradela".

Rematada a lectura, despois do aplauso dos veciños houbo unha sesión de preguntas e aclaracións. Aquelas xentes querían saber se, por fin, ese sería o derradeiro cambio de localidade do municipio xa que antes estivera o concello no Foxo e logo en Cereixo. Outras preguntas ían en dirección a coñecer cando o xulgado de primeira instancia de Taboirós pasaría a ser nomeado Partido Xudicial da Estrada. Os dous membros da directiva responderon aos veciños e pregáronles que sempre fosen conscientes da nova situación.

Eugenio Montero Ríos

tarde avogado de extraordinaria capacidade e respecto na lexislación española.

Na persoa de Serafin xuntáronse, en perfecta simbiose, un talento prodixioso cuns dotes dun extraordinario e fogoso orador. Introducido por méritos propios nos influentes círculos

Na cidade do Apóstolo, Serafín demostra un gran amor ó estudo e obtén o título de bacharel no ano 1847. Na mesma cidade estuda a carreira de medicina cun notable aproveitamento. Alí coñece e traba amizade cos intelectuais liberais: Francisco Añón Pazo, natural de Outes, licenciado en Dereito e poeta liberal; Aurelio Aguirre Galarraga, cinco anos máis xove ca el, romántico e portavoz das ideas liberais, autor do exaltado brinde do banquete de Conxo, José Ángel Montero Ríos, compañoiro da facultade de Medicina e a seu irmán Eugenio Montero, máis

políticos do seu tempo, puido, de intentalo, acadar un posto de primeira liña na política nacional. En troques, o seu amor á profesión, a súa rectitude de carácter e a súa disposición sempre a prol dos demais afastou voluntariamente aquel vieiro.

Na primavera de 1848, sendo alcalde Eusebio Paseiro Cadavid, a Corporación abandona a Vila porque a comisión e forzas dos pronunciamentos de Santiago invadira A Estrada. Serafín colabora activamente na recollida de armas e diñeiro a prol da Xunta revolucionaria local, presidida por D. Joaquín Barros e da que tamén formaba parte como vocal seu pai, Manuel Pazo.

Serafín, avantaxado alumno na facultade polo seu brillante expediente académico foi nomeado alumno interno do Hospital Clínico da Facultade de Medicina. En xuño do ano 1854 recibe o título de grao de licenciado en Medicina e Cirurxía.

Nos tres últimos anos (1852-53-54) o traballo no hospital foi en aumento. O cólera, as febres tifoides e en especial a famosa "fame de Galicia do ano 1853" saturaran as salas do clínico. O ano anterior as choivas dos meses de agosto, setembro e outubro arrasaran as colleitas para o ano seguinte.

No arquivo municipal de Santiago, no Cartapacio *Calamidades Públicas*, de 25 de maio de 1853 pode lerse: "*Aldeas enteiras foran abandonadas xa polos seus míseros e esfameados habitantes, que cal tribos errantes e fuxindo da morte segura que alí os esperaba refuxiáronse nas poboacións en demanda da caridade pública*".

A finais do ano 1854 Serafín establecese como médico de arrendados na súa vila. En xaneiro de 1855 no libro de actas da corporación estradense atopamos o seguinte acordo:

"Teniendo presente la corporación que la asistencia de los presos pobres sufre retrasos y está muy mal servida por no estar designados los facultativos que deben prestarla

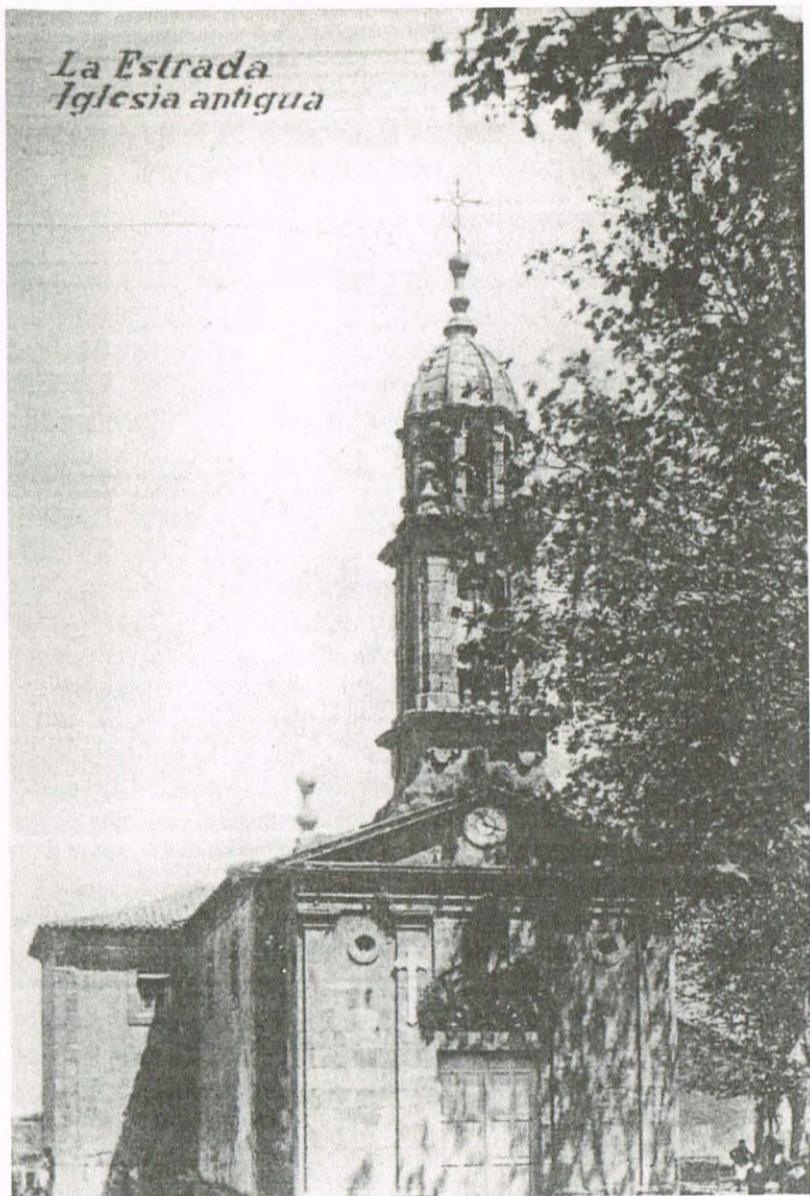
acuerda nombrar como tales así que la dicha asistencia com. (...) la de otros desvalidos que la precisan, al Lcdo. En Medicina y Cirugía D. Serafín Dopazo y al Cirujano D. José Mª López con la gratificación que se señala en el presupuesto sin perjuicio de que en caso extraordinario se le amplíe su retribución”.

No mes de decembro do ano 1856 é nomeado subdelegado de Medicina e Cirurxía do Partido Xudicial de Taboirós. Compre subliñar que neste mesmo ano de 1856 nace na vila da Estrada Waldo Álvarez Insua, avogado, escritor, emigrante en Cuba e fundador do xornal *Eco de Galicia* e impulsor principal do Centro Galego da Habana. Anos despois Serafín escribirá nese xornal artigos encol da medicina.

Nestas datas a capitalidade do Concello da Estrada posuía case que todas as institucións civís. Casa Consistorial propia, terminada no 1842, o cárcere e o Xulgado, Almotacén de pesas e medidas, etc.. Non obstante, no aspecto relixioso, derrubada a capela do Espírito Santo, só estaba aberta ao culto a capela da Virxe Peregrina, pequeno templo de escasa cabida, erguida en terreos da freguesía de Ouzande.

A igrexa parroquial de San Paio de Figueroa fora destruída por un incendio quizais provocado, segundo os veciños do mesmo lugar. Era preciso erguer outra igrexa e como queira que no pobo da Estrada xa había máis poboación que no resto da parroquia, acordouse construíla nun solar preto da casa de D. José Vila por prestación persoal. D. Serafín foi un membro destacado nesta comisión pro igrexa parroquial de San Paio inaugurada no ano 1858.

O crecemento urbanístico do pobo da Estrada a partires do 1840 e a xestión persoal de D. Serafín diante das moitas e grandes amizades determinaron que por Real Decreto de 1 de xullo de 1859 lle fose concedido a A Estrada o título de “Vila”.

No mes de xuño do ano 1858 por mor da inauguración da nova igrexa de San Paio de La Estrada o señor Arcebispo García Cuesta asiste aos actos e o día 25 á clausura da capela da Peregrina e ao traslado procesional da imaxe da virxe para a igrexa de Ouzande segundo petición dos parroquianos comandados por Serafín; ó día seguinte, o 26, festa do patrón, asiste Serafín nun posto de honor, á misa solemne.

Cardeal García Cuesta

Aquel ano de 1959 foi a data da orde para a construcción dun novo cárcere pois ata entón utilizábase o cárcere da antiga xurisdición de Taboires, sita en Calobre. Así mesmo o traslado da feira anual do Viso para La Estrada deu lugar nese mesmo ano á sublevación dos veciños de Lagartóns co tráxico saldo dun morto, Manuel Rey, veciño da devandita parroquia. Neste proceso tivo a súa primeira intervención como forense o médico D. Serafín.

O cólera, epidemia orixinaria de Asia Central chega a Galicia no areal de Vigo, en xaneiro de 1833 e vaise estendendo polas poboacións costeiras. Aquí ten un bo caldo de cultivo, pois á fame do ano 1852 hai que engadir as febres tifoides do 1853 e no inverno dese mesmo ano xeneralízanse as febres tifoides. Entre os anos 1855 a 1859 azoutou ás xentes dos concellos do Partido Xudicial de La Estrada e aos veciños do concello de Cuntis. D. Serafín entregouse con verdadeira abnegación e coñecementos para asistir e coidar a tódolos enfermos destes municipios.

En acta municipal do 29 de xullo de 1859 consta o seguinte acordo:

"D. Serafín Pazo es, según se titula Lcdo. en Medicina y Cirugía y Subdelegado de este partido. Que como tal ha prestado distinguidos servicios a la humanidad doliente con especialidad cuando la invasión del cólera morbo y las fiebres tifoides que han afligido al País y ocasionaron la necesidad de los cuidados más esmerados.

Así mismo en el año corriente observó igual conducta con motivo de las enfermedades epidémicas que por más de tres meses reinaron en este distrito, sin embargo de las medidas higiénicas adoptadas por las autoridades superiores y local. Por ésto y por sus vastos conocimientos, numerosa clientela, servicios prestados en la práctica criminal y asistencia a los presos de la cárcel pública de este partido merece ser nombrado médico forense del mismo interinamente. De la misma manera es evidente que en la

asistencia a los enfermos citados obro gratuitamente y que en virtud de lo expuesto y de otros auxilios y servicios en las quintas y más porque se le preciso y ha contribuído constantemente y no menos que por su buena conducta moral y política, se hizo acreedor a la estimación pública.

Para hacer constar, librense los certificados que solicite".

No ano 1859 a Excelentísima Sala do Goberno da Real Audiencia Territorial noméao médico forense do Partido Xudicial de Taboirós, e pasará a selo do Partido Xudicial da Estrada cando no ano 1869 sexa aceptado pola administración o troco de nome de Taboirós polo de La Estrada.

Foi un labor arreo, unha tarefa gratuíta, feita cun exemplar altruísmo, xa que logo delegou sempre toda clase de remuneracións tanto dos concellos coma dos doentes.

Coñecedoras as altas autoridades da nación desta abnegada entrega, S. M. a Raíña Dona Isabel II tivo a ben condecoralo coa cruz de terceira clase da Orde Civil de Beneficencia con data 13 de decembro de 1859.

Así mesmo as corporacións municipais de Cuntis e Forcarei fixeron constar nas actas dos anos 1860 e 1862 o seu agradecemento público polo gran labor e esforzo realizado por este médico.

Con ser suficiente para a honra dun profesional da medicina esta loita sen folganza fronte ás febres tifoides, na persoa de D. Serafín había outras moitas importantes connotacións humanísticas: bonhomía e conselleiro dos máis débiles, sempre disposto a acudir á chamada do doente, que sabía da súa ciencia e da súa afabilidade. Tan notorias e perseverantes eran estas calidades que, en novembro do 1869 S.A. o Rexente do Reino noméao Comendador Ordinario da Real Orde de Isabel a Católica, e por decreto do 30 de decembro de 1870, asinado por S.A. o Rexente do Reino, recibe o título de Comendador Ordinario da Real e Distinguida Orde de Carlos III.

Malia a súa entrega total ás tarefas da medicina, D. Serafín Pazo non descoidaba a vida política e os movementos dos partidos en xeral e da súa vila en particular.

Coñece e participa co seu amigo Aguirre no banquete de Conxo (1856). Sendo deputado provincial suplente e comisionado pola Xunta Local de Defensa, preside a sesión municipal do primeiro de outubro de 1868. Nela dá conta da constitución do Goberno provisional e nomea alcalde a D. Benito Fraga Vázquez, despois de recibirlle a este o correspondente xuramento de defender a soberanía nacional e as liberdades políticas.

Na sesión da Corporación Municipal da Estrada con data 18 de xaneiro de 1870, presidida por Manuel Pazo, pai de Serafín, o alcalde 5º D. Benigno Oca y Gil fai unha detallada e gráfica exposición do ambiente de crispación e malestar dos nosos campesiños.

En resumo, expón a todos os membros da Corporación a angustiosa situación e pide que se fagan os medios para pór remedio antes de que sexa tarde: *"Primeiro. Escaseza de colleitas: perda do viño polas néboas e oídio, perda do centeo e das patacas. Peste nas persoas e nos animais. Fuxida da xente xove por mor da abafante emigración. E diante desta dramática e triste expectación as nosas autoridades, sen entender esta situación, aumentan os impostos os que tentan de cobrar polos recadadores oficiais".*

As palabras do señor Oca y Gil foron unha premonición dos sucesos que seis meses máis tarde se convertían na invasión do campesiñado á vila da Estrada.

No mes de xullo do 1870 no que dous mil homes con sachos e paos arrestaron ao encargado dos impostos, José Moreira. A presenza das forzas militares alporizou aos veciños que deixaron a vila. Nela para defendela quedaron catro gardas civís e quince veciños de gran "significado

**Persoeiros sentados de esquerda a dereita:
O 1º sen identificar, Ciorraga, Justo Martínez,
Serafín Pazo e Miguel Nine.**

Os de pé sen identificar.

social" e no que estaba, unha vez máis D. Serafín segundo conta seu pai como alcalde nunha carta dirixida ás autoridades provinciais.

Tres anos despois (1873) no mes de marzo, unha nova revolta popular dirixida polo estudiante Manuel Caramés ameaza converter a vila no escenario dunha loita de sangue. A elocuencia e autoridade de D. Serafín Pazo, naqueles intres, presidente do Comité Revolucionario, foron quen de apaciguar a pelexa.

En xaneiro do 1877 atopamos no xornal *El País* de Santiago a nova felicitación que, con motivo dos seus discursos no Congreso dos Deputados, lle mandan a Castelar os veciños da vila da Estrada, D. Serafín Pazo, médico; D. Cándido Barros, fiscal e deputado provincial; D. Francisco Pereira e un xove estradense con gran futuro no eido das letras, D. Waldo Álvarez Insua.

E por se todo isto fose pouco, aínda lle queda tempo, abofé roubándolle horas a unha ben merecida folganza, para escribir artigos encol da medicina ou doutras ciencias e no ano 1882 aparece como colaborador de artigos no *Eco de Galicia*, revista semanal de ciencias, artes e literatura que como dixemos, fundara e dirixía na Habana o ilustre fillo da Estrada Waldo Álvarez.

Home de grande formación científica, unha das notas que máis o distingüía como médico, segundo se comentaba entre os veciños, foi a súa investigación e seguridade na curación da rabia. Para a loita contra esta doença non utilizaba as inxeccións do soro antirrábico; tiña un tratamento diferente coñecido só por médicos amigos que lle pregaban o dese a coñecer. A súa extremada modestia non lle permitía figurar como un innovador e aseguran as xentes do seu tempo que o segredo dese descubrimento quizais fose enterrado con el.

A xenerosidade de D. Serafín Pazo era tan grande

que, malia a súa discreción chegaron a coñecemento do público. Hai moitas anécdotas encol desa xenerosidade que as xentes comentaban, pero chega só un exemplo que accredita tal virtude:

Cando acontece o pasamento do cura de Olives, a quen tratara durante unha prolongada enfermidade, os albaceas, cumprindo os derradeiros desexos do crego tentaron pagarlle os honorarios que D. Serafín non cobrara xa que o resto da herданza do crego fora doada para unha entidade relixiosa despois de que se lle pagase a D. Serafín. Este négase en redondo a percibilos pois como amigo de sempre lembraba outros favores que o devandito crego lle fixera tempo atrás. (Segundo contan foi este crego quen lle pagou o título de médico). D. Serafín despediu aos albaceas con esta frase: "*O meu agradecemento chega máis alá da tumba*".

A xenerosidade de D. Serafín estaba recoñecida entre a poboación estradense. Moitos dos doentes de D. Serafín ademais da enfermidade non tiñan que levar á boca e o médico, auténtico cristián, santificaba con naturalidade, sen hipocrisia, tó dolos seus actos e das rendas en especie que cobraba dos más ricos ordenou repartila entre os que sabía más necesitados.

A oratoria fogosa e apaixonada do noso personaxe estivo presente en moitos dos seus actos políticos. D. Alfredo Vicenti, republicano e federal como político; médico e xornalista por vocación, era tamén amigo de D. Serafín cando Alfredo era veciño do lugar de Castrotión, parroquia de Oca. Sendo A. Vicenti director do xornal madrileño *El liberal* achegouse á illa da Toxa a pronunciar unha conferencia. Diante dos amigos que o acompañaban, lembrando os discursos que lle escoitara ao médico Serafín, dixo: "*El fuego que Serafín pone en sus palabras solo es comparable al de Castelar, yo al menos no oí otro que me gustase más*".

Froito da súa extensa cultura, do seu discurso brillante e fogoso, da súa fraternal humildade, moitas foron as amizades e admiracións das que dispuxo D. Serafín. Non podemos esquecer, entre outras, a do Arcebispo de Santiago, Miguel García Cuesta, salmantino que acadou nesta cidade de Santiago o cápelo de cardeal. Malia as ideas tan opostas: o alto dignitario sacerdotal, isabelino e monárquico, e don Serafín, republicano e liberal, cultivaron unha grande amizade e mutua admiración.

En certa ocasión o ilustre purpurado advertiuille con fina ironía: *"No me convierta La Estrada en un Nueva York, mi querido amigo"*.

No eido relixioso todos os curas do concello estradense gozaban da súa amizade, en especial o cóengo Ramiro Ciorraga Soto (1869-1908), estradense ilustre, escritor e teólogo que gozaba de grande predicamento entre os cregos. O seu pasamento ten lugar na igrexa de Cangas do Morrazo, un ano despois da morte de D. Serafín.

Tamén na política gozaba da admiración e amizade do santiagués Justo Martínez y Martínez, militar de alto rango e do pontevedrés José Riestra López. Cando no ano 1873 estes dous políticos rivalizaban por acadar a praza de deputado a Cortes pola provincia de Pontevedra as súas relacións estaban moi encontradas e foi D. Serafín quen coa súa autoridade moral e política soubo borrar aquel enfrentamento e os dous persoeiros volveron a ser amigos.

A prol da boa saúde dos seus veciños analizou e recomendou as augas dos mananciais sulfuro-ferrosas que manan no distrito e nos concellos limítrofes. Serafín estudou e aconsellou o uso das augas mineiro medicinais que manaban en distintos lugares do concello. Así, as do lugar de Sandáns, da parroquia de Tabeirós; as de Callobre, nas inmediacións da ponte do Viso e as de Vilacristi, parroquia de Cora para enfermos de herpes. Estas últimas eran do

mesmo manancial que as da Ponte Vea, moi utilizadas para enfermidades do aparato dixestivo.

Agosto do ano 1890. O ilustre estradense Waldo Álvarez Insua, afincado na Habana, no seu desexo de que a súa familia, nacida en Cuba, coñeza as cidades más emblemáticas de España e de Galicia en particular, desembarca na Coruña no verán de 1890.

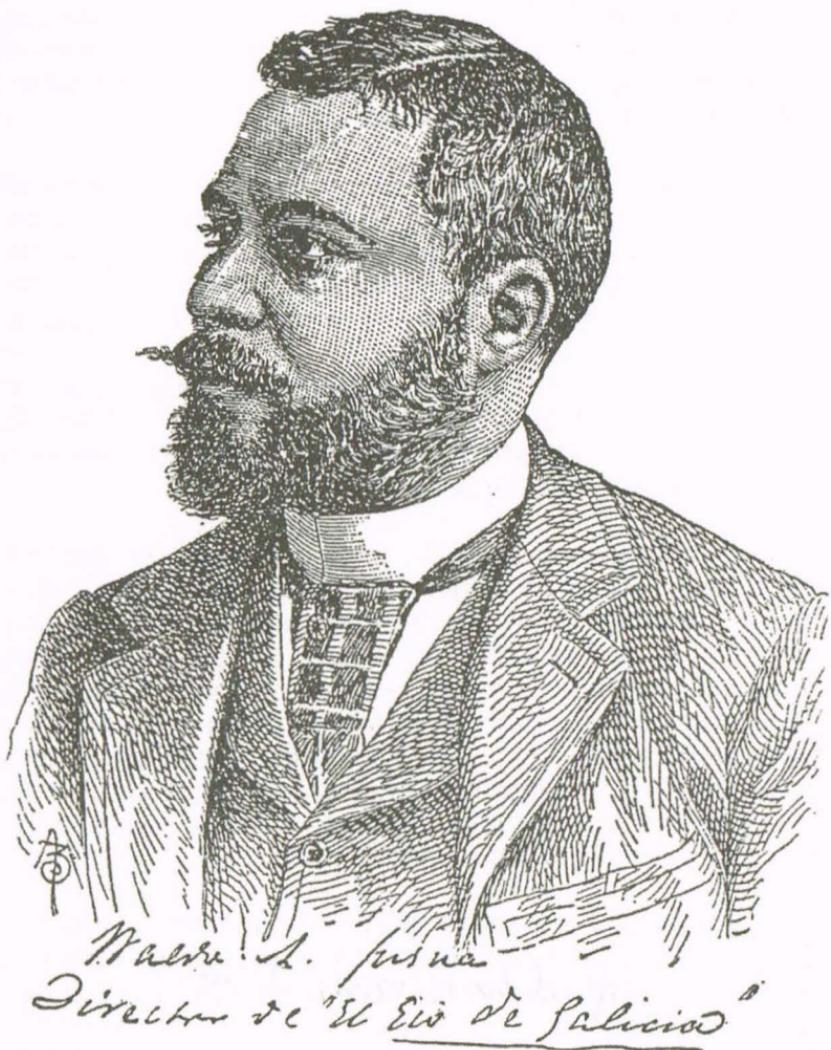
Waldo viaxa ata Santiago e aluga unha vivenda na rúa Preguntoiro da cidade do Apóstolo. Serafín ten novas desta viaxe e da súa estancia en Compostela, pola nai de Waldo, a dona María Insua, quen pasaría uns días a carón do fillo para ao mesmo tempo coñecer a aquela familia cubana.

O médico fai unha escapadiña a Santiago para saudar ao antigo veciño. Son dous amigos e antigos veciños. E case podemos engadir que proceden dun tronco familiar común da parroquia de Ouzande.

Naquel encontro houbo unha mutua alegria. Despois das presentacións da extensa familia de Waldo, diante dun café, tiveron unha longa e amena conversa de recordos comúns, de lembranzas estradenses: Aquela rebelión dos labregos co intento de asalto á vila por mor da cobranza dos impostos, do alistamento dos mozos para o servizo militar das calamidades. Unha loita, mellor dito, intento de pelexa fraticida alá polos anos 70. Lembran a petición urgente de tropa a Pontevedra como necesario reforzo, pois entre a poboación civil houbera bastante medo.

Waldo, cunha gargallada e un aceno ledo, recórdalle ao Médico aquela explosiva carta de afecto que lle remitiran a Castelar felicitándoo polos seus discursos, asinada por eles e por dous veciños máis. Así mesmo agradécelle a Serafín os artigos que de cando en vez lle remite para o *Eco de Galicia*.

Waldo interésase por coñecer a evolución da Vila e

Waldo Álvarez Insua
Director de "El Día de Salicias"

Waldo Álvarez Insua

a súa opinión encol da illa de Cuba ao mesmo tempo que lle promete unha visita á Estrada.

A primeira gran paixón de D. Serafín estivo sempre centrada no exercicio da medicina. Despois, a súa segunda entrega persoal corresponde ao engrandecemento da súa querida vila e por extensión, do concello estradense. En todo momento de algaradas, de liortas ou sublevacións de veciños, sempre emerxía para lograr a pacificación a personalidade de D. Serafín. Neste senso atopámolo no período de 1868 a 1871 como deputado provincial suplente acompañando aos titulares D. Cándido Barros e D. Benito María de Oca.

A súa vida afectiva estivo unida á persoa de Francisca Álvarez Lamas, veciña da Estrada e filla de Juan Álvarez, natural de San Xoán de Baión e de Francisca Lamas, natural de San Estevo de Pantxiñobre, no concello de Arzúa. Deste matrimonio nacen: Elisardo Augusto, Pelayo Cirilo que casa coa dona Emilia Álvarez Silva, mestra de escola; Manuela, casada co avogado Severino Trigo Brañas, avogado impulsor das feiras estradenses e Socorro.

D. Serafín non tivo cos fillos unha felicidade completa xa que presenciou a morte de tres deles en vida. Elisardo Augusto estudara medicina en Santiago. Nunha lección de anatomía diante dun cadáver fixo acenos de asco. O profesor meteuille a cabeza nas vísceras do morto e Elisardo agarrou un brazo do cadáver e lanzoulle ao profesor. Expulsión. Marchou a estudar farmacia en Madrid e unha vez terminada a carreira seu pai aconselloulle non establecerse na vila da Estrada onde el exercía de médico, pois a honradez deste home buscaba evitar as posibles maledicencias da xente encol dun posible negocio médico farmacéutico.

Elisardo casa cunha filla dun notario afincado na Estrada, León Tornadijo e pouco despois o matrimonio marcha para Brasil. Naquel país, poucos anos despois, morre dunha infección vírica.

Manuela, esposa de Severino Trigo, morre e o viúvo establecése como avogado en Madrid. A irmá Socorro, xa morrera anos antes, solteira e en plena xuventude.

A saúde de D. Serafín comeza a resentirse á idade de 70 anos. Foran moitas as molladuras que aguantara nas visitas aos enfermos. Tamén a montura prolongada no cabalo fixera estragos na súa columna e os disgustos pola perda dos fillos tamén tiveran unha influenza negativa. Os últimos anos da súa vida pasounos bastante retirado na súa casa, onde atendía aos enfermos.

O pasamento de Serafín, ocorrido no mes de agosto do ano 1907, causou unha profunda dor e toda a bisbarra do partido xudicial e no concello de Cuntis. O acompañamento dos restos mortais ó cemiterio de Figueroa constituíu unha manifestación de aprecio e homenaxe que tódalas xentes lle tributaron. Foi a meirande concentración de homes, mulleres e nenos que se recorda en toda a historia da Estrada. Os veciños da parroquia de San Lourenzo de Ouzande, en sinal de dó, suspenderon as festas do patrón da parroquia que se celebraban neses días.

Os dous semanarios locais *El Estradense* no que asinaban artigos o profesor Losada Diéguez; o avogado Camilo Pereira, o médico Manuel Leyes Torres Agrelo e Manuel García Barros, a prol da defensa do agrarismo, e *Voz del Pueblo*, voceiro dos intereses conservadores de Nine, Ulloa e Otero Carbia, inimigos irreconciliables en todos os eidos, no intre do pasamento de D. Serafín estiveron dacordo en subliñar as grandes virtudes cívicas e profesionais deste médico.

Á súa muller, Francisca Álvarez Lamas, que moi pouquiño tempo sobreviviou ó seu marido, e ós seus fillos deixoulles un legado ateigado de honradez, de traballo e de aprecio de cantos o coñeceron. A súa grande humanidade e xenerosidade foi un atranco para acadar bens económicos aos que el nunca aspirou.

Manuel García Barros "Ken Keirades"

*Antón
Losada
Diéguez*

No libro de actas do noso arquivo municipal con data 7 de decembro de 1907, aparece reflectida unha acta:

"Queriendo también el Ayuntamiento dar perpetuo recuerdo al distinguido y anciano médico, Don Serafín Pazos Cumbras, que desempeñó por muchos años el cargo de titular de este ayuntamiento y actualmente el de médico forense y de la cárcel del partido, por los grandes y desinteresados servicios que por su profesión ha prestado al Municipio, acuerda que la calle de Consolación, de esta Villa, se sustituya su nombre por el de "Serafín Pazo".

Poucos días despois do nomeamento da rúa na honra do médico, no seu semanario local *El Estradense*, lemos a seguinte reseña:

"Por acuerdo del Ayuntamiento, a la antigua calle de Bedelle, llamada hasta la fecha de la "Consolación" se le ha puesto el nombre de "Calle de Serafín Pazo". Aún cuando la distinción es de escasa importancia, si se tienen en cuenta los méritos

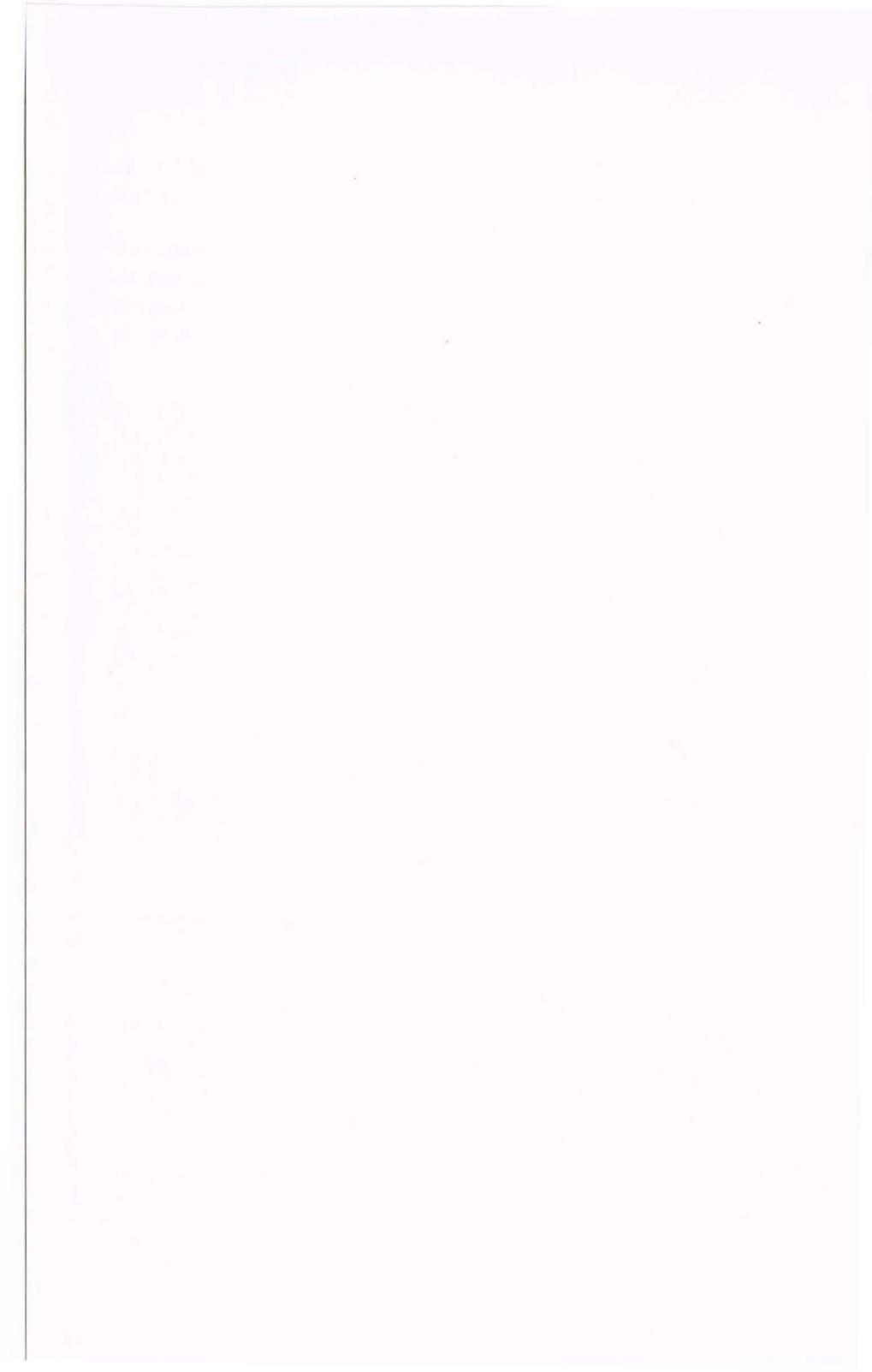
Rúa da Consolación, 1905
Dous anos máis tarde mudará o nome polo de
rúa Serafín Pazo

de D. Serafín y el mucho cariño que siempre profeso a este pueblo constituye una muestra de gratitud a que estaba obligado nuestro municipio".

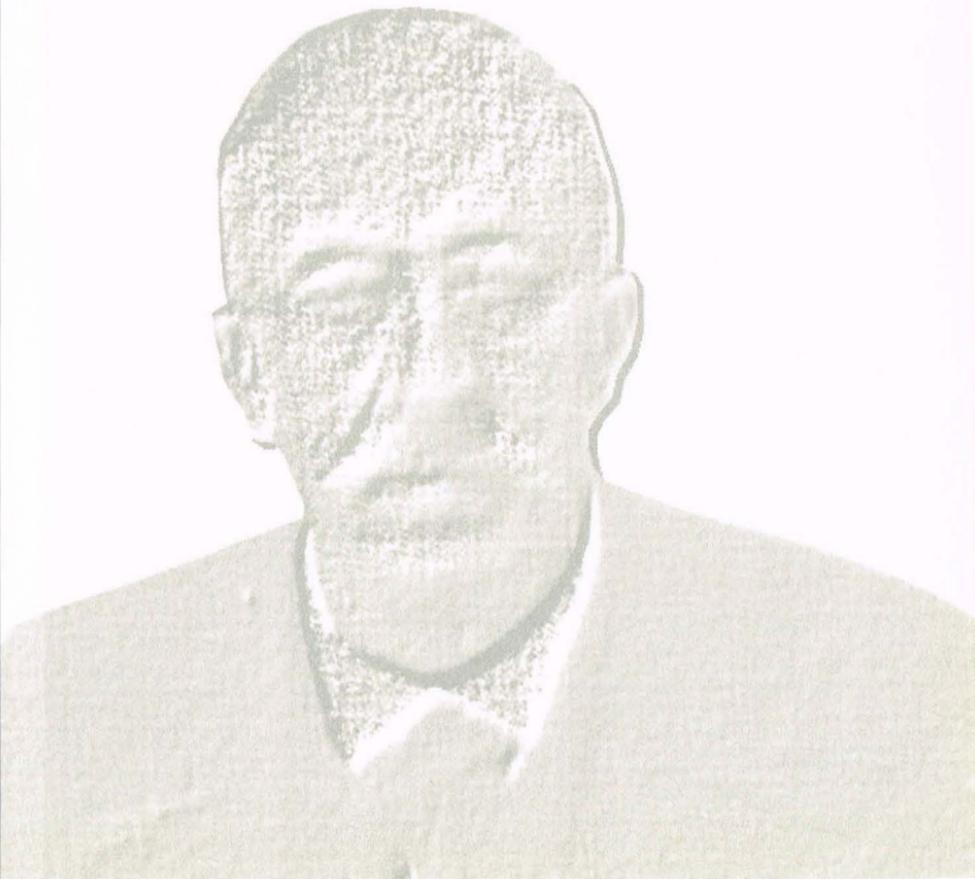
Houbo ó longo de cen anos, moitos trocos de nomes das nosas rúas por mor de connotacións políticas e outras vicisitudes. Non obstante a rúa de "Serafín Pazo" endexamais estivo suxeita a tales caprichos, pois a recia e recoñecida personalidade do médico así o requiría.

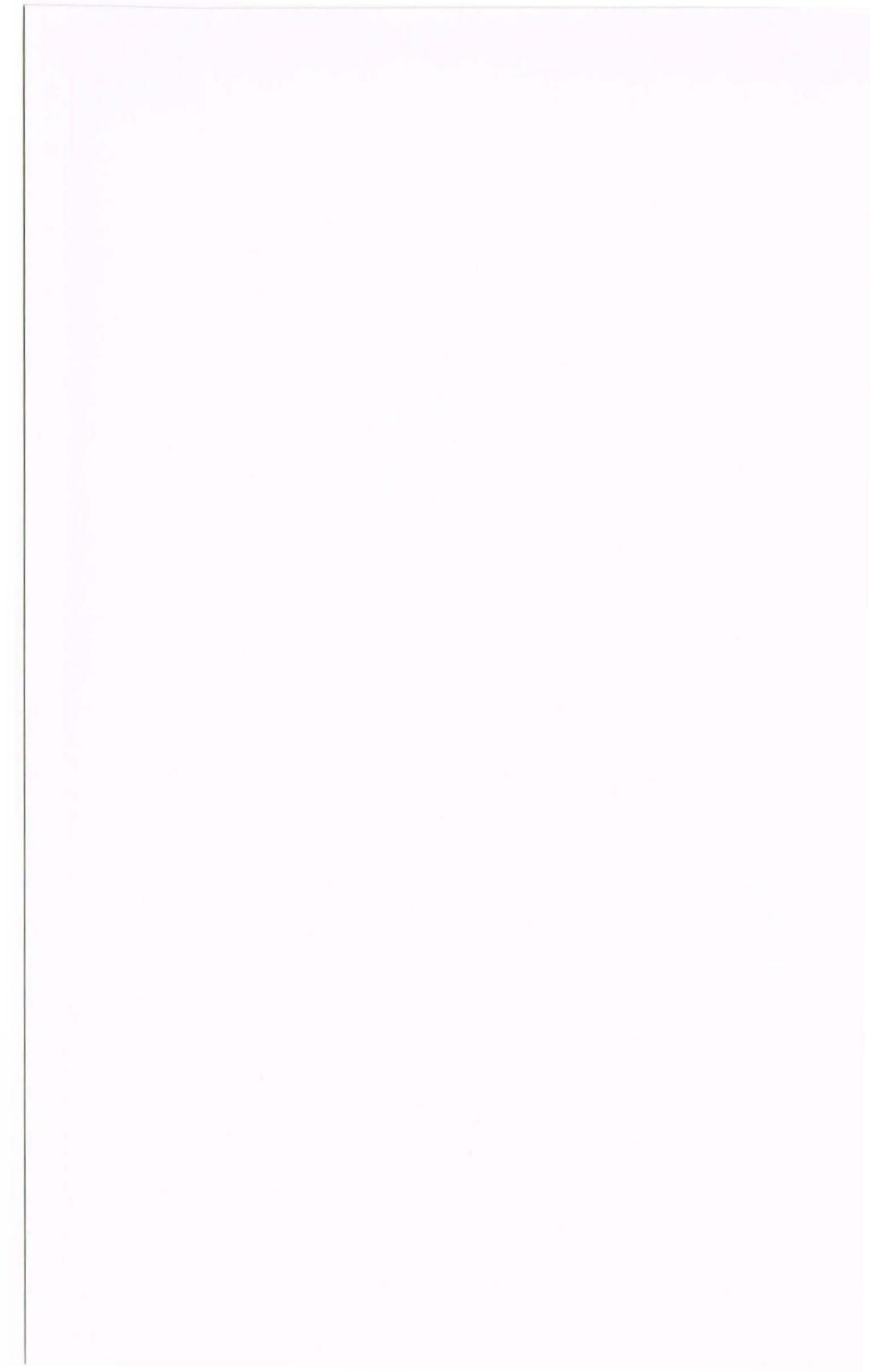

Rúa Serafín Pazo co colexio da Inmaculada, 1973

Tratamento xornalístico
do pasamento de
D. Serafín Pazo Cumbras

Reseña de *Voz del Pueblo*, 17 de agosto de 1907

Con el alma apenada, hemos de dedicar todo el trabajo de este número al inolvidable Don Serafín, no sólo como expresión del cariño, que en vida hemos profesado a tan ilustre anciano, sino para testimoniar a su afligida familia nuestro más sentido pésame.

Parecerá labor compleja consagrar un recuerdo a este hombre, por las diversas fases que su evocación abraza, y sin embargo nos parece cosa muy sencilla, porque sus condiciones y su notoriedad lo dan hecho todo.

El nombre de Don Serafín suena en todo el distrito, unido de tal modo a los principales atributos de notable médico, orador elocuentísimo, popular y bondadoso hombre, que la triste noticia de su fallecimiento habrá hecho brotar lágrimas en toda la comarca, en los múltiples hogares donde él ha llevado en su larga y beneficiosa existencia, no sólo la receta del sabio médico para la curación del enfermo, sino la receta psíquica que escudriñaba en lo espiritual y derramaba con sonora palabra, bálsamo sobre el angustiado paciente y sus deudos. En este doble aspecto, D. Serafín alcanzó un valimiento extraordinario visitando al enfermo, porque no menos extraordinarias eran en él esas dos condiciones: por eso es tan popular aquello de "que D. Serafín curaba tanto con la palabra como con la medicina".

No murió joven, contaba 79 años; pero su fuerte constitución hubiérale asegurado más vida, si en él existiesen miras interesadas que jamás quiso ni supo tener. Consagrado a sus enfermos a través de un largo período de más de cincuenta años, no ha abandonado el bien de la humanidad, atendiendo a suavizar sus dolores hasta el último instante de su existencia. Murió, pues, consultando enfermos desde el mismo lecho en que hace tiempo vivía postrado, por los achaques de la vejez y los asomas de la muerte. ¡Acaso inescrutables designios habíanle predestinado como gran adalid para combatir el mal física y moralmente”.

Espíritu cultísimo y altruista, tuvo aquí y fuera de aquí, en más altas esferas, un renombre envidiable, acaso imperecedero. Con la nobleza de que era su verdadera característica, tomó parte principalísima en los actos más trascendentales de la vida pública, alguno de los cuales pudiera ligarse con efemérides precursoras a algún cambio de régimen.

Desde su juventud, militó, invariablemente en las filas republicanas. Castelar fue para él un ídolo de la democracia, y él ha figurado en primer término como republicano, mereciendo por las excepcionales condiciones que reunía un (.....).

D. Serafín fue un enamorado de las grandes concepciones de Castelar, porque también su imaginación y su talento eran grandes y latían al unísono entre los buenos demócratas que constituían, en el orden de las ideas, la familia castelarina. Por eso, con legítimo fundamento se ha dicho que D. Serafín pudo haber llegado a las más altas escalas de la política, con solo intentarlo o pretenderlo de sus valiosísimos amigos, que desde las aulas conocían sus grandes dotes. Partidario de radicalismos, su cerebro no elaborada nada que fuese contrario al dogma. Jamás de él pudo decirse, con verdad que fuese un incrédulo. Cuando en sus buenos tiempos, en el mitin, en la casa del pueblo o donde quiera que fuese, atraía con su fogosa palabra y dominaba las masas, no atacaba empero los sentimientos

religiosos, al extremo que el cardenal Sr. García Cuesta, que le profesaba gran cariño, solía decirle amablemente: "No me conviertas La Estrada en un Nueva York"...

Prueba inequívoca de que la notoriedad de D. Serafín llegaba a lo alto, llegaba a las Cámaras, donde él pudiera ser el verbo de la elocuencia. No obstante prefirió hacer la vida del médico activo entre nosotros, gozando en la curación de enfermos, prodigándole su ciencia y sus cuidados, con absoluto desinterés, porque D. Serafín jamás supo reconocer valor a la peseta ni pedir más que protección para el desvalido y favor para sus amigos, cuando en él no estaba el dispensarlo. Era una historia viviente de nuestro país.

Tuvo una memoria prodigiosa y exuberante en cuantas narraciones hacía. Con el acierto con que diagnosticaba las enfermedades, definía todo lo que se sometía a su criterio con una claridad elocuente que tenía al interlocutor pendiente de sus labios.

Siempre espontáneo, cumplido y poseedor de una exquisita cortesía, no regateaba nada que en sus facultades estuviese. En toda reunión, el mejor placer era oír hablar a Don Serafín; tenía frase aplastante, pero, acaso por la nobleza de su corazón la usaba poco, siendo su máxima el ensalzamiento de la obra ajena; tendía frecuentemente a elevar, no a deprimir, por eso vivió sin enemigos, cruzando el país en todas direcciones, despreocupadamente, sin recelarse de la traición del criminal.

La política llegó a ser para él un caso de aborrecimiento. Amante del distrito, cuya capital él ha visto nacer, defendiendo siempre su progreso contra los colosos de otros tiempos, llegó a proponer y aunar inteligencias arriba y abajo, así ha visto borradas las diferencias políticas que antiguamente existían entre el Sr. Marqués de Riestra y D. Justo Martínez para disfrutar después una beneficiosa paz siendo los Sres. Otero, Ulloa y Nine (...) el paso firme de otros tiempos que recuerdan a Luces, Nieto, Oca y García.

El gran D. Serafín ha muerto sin las pompas de la fortuna, pero su recuerdo y sus obras viven honrando y engrandeciendo el país al que ha consagrado su laboriosa existencia.

Difícil nos es, si no imposible, dar cuenta detallada de los rasgos generosos qe se deben al inolvidable D. Serafín como respetuosamente le llamábamos, durante su larga y beneficiosa vida profesional, pudiendo citar entre otros para no ser premiosos, uno que le caracteriza y da idea de su temperamento, de su idiosincrasia netamente caballerosa.

Al fallecer el anterior señor cura de Olives, sin dejar herederos, dispuso en su testamento que su fortuna, que era cuantiosa, fuese entregada a un convento de la ciudad de Santiago, pero haciendo la salvedad de que antes se abonasen al Sr. Pazo los honorarios que como médico de cabecera había devengado.

Avistáronse al efecto los cumplidores testamentarios con Don Serafín, y éste se negó terminantemente a percibir cantidad alguna a pesar de los ruegos insistentes de aquellos y las razones que le expusieron para que no dejase de cobrar lo que legalmente le pertenecía; llegando al extremo de reñir con ellos por esta cuestión, a pesar de ser íntimos amigos, por considerar que cuantas proposiciones le hacían eran molestas a sus sentimientos, toda vez el señor cura de Olives, que era su entrañable amigo, le había anticipado el dinero para la obtención del título de licenciado, y de ahí su frase que lo retrato de cuerpo entero y da medida de la nobleza de su carácter, cuando repuso a los que insistían en que no dejase de percibir lo suyo. *Mi agradecimiento llega hasta más allá de la tumba.*

De estos hechos podríamos consignar aquí muchísimos más, pero es lo suficiente que digamos que durante su larga vida profesional jamás ha pasado una cuenta a ningún cliente.

Como orador elocuente pudiéramos apuntar aquí lo que de él dijeron hombres tan eminentes como Castelar y nuestro paisano el notable periodista D. Alfredo Vicente, debiendo recordar que en el viaje de propaganda republicana que el primero hizo por Galicia, al oír hablar a Don Serafín hubo de preguntar a su secretario particular, D. Justo Martínez, quien era el disertante y este, conocedor de sus excepcionales dotes, puso en conocimiento de aquel cuánto era su valer, lo que motivo que Castelar le aconsejase se dispusiese a ir a Madrid para combatir a su lado, pues su oratoria le agradaba muchísimo.

Pero hay más, pues cuando don Alfredo Vicente vino de Madrid ha preguntado con insistencia a varios amigos que con él hacían un viaje a la Toja por su antiguo amigo Don Serafín, y hablando de él remembrando sus fogosos y radicales discursos, dijo: "*el fuego que Serafín pone en sus palabras solo es comparable al de Castelar, yo al menos, no oí otro que me gustase más*".

No precisamos decir que los funerales por el eterno descanso de su alma han sido suntuosísimos, siendo numeroso el clero que asistió a ellos, entre el que contaba con buenos y excelentes amigos, y nutrida la concurrencia que de los distintos puntos del partido elevó al cielo sus plegarias llenando las naves del templo, que era insuficiente

para contener a los que rendían el último tributo al que más que médico, fue consejero y protector de no pocas generaciones, que le tendrán siempre presente.

Una de las notas que más distinguían a D. Serafín como médico era su seguridad en la curación de la rabia.

No hubo persona en toda esta dilatada comarca que no acudiese a él para curarse, si había sido mordida por algún animal atacado de esta terrible enfermedad.

Sin otro dato más que nos permita asegurar si efectivamente había descubierto el medio de curarla, que la pública fama de que gozaba, debemos añadir que durante muchos años ha curado por un procedimiento diferente del que actualmente se usa (inyecciones de suero antirrábico), infinidad de personas sin que se haya dado un solo caso de que rabiara ni una de las sometidas a su tratamiento.

Esta especialidad de D. Serafín era conocida de varios médicos, los cuales le tienen rogado en diferentes ocasiones que diera a conocer su nuevo tratamiento y a lo que él, sin duda por su extremada modestia, se opuso siempre.

¿Se fue el secreto con él?

Se nos asegura que dos días antes de morir lo ha revelado a una persona de la familia.

Si así fuese mucho habrá ganado la humanidad.

Demostración palmaria del afecto y valimiento del ilustre muerto y de los buenos amigos con que contaba son los telegramas y cartas de pésame que recibió la familia, entre los que se cuentan uno muy sentido del Sr. Montero Ríos, que se hallaba unido a aquél desde la época de escolares por estrechos vínculos que nunca se turbaron, de D. Justo Martínez, del Presidente del Tribunal Supremo, Sr. Martínez del Campo, de D. Alfredo Vicente y de D. Miguel Nine.

El entierro

Verdadera manifestación de duelo en que se hallaban por igual representadas todas las clases sociales fue el acompañamiento del cadáver al cementerio de La Estrada, acto que tuvo lugar a las seis de la tarde del día once.

Dominaba en la concurrencia una pesadumbre y un recogimiento imponentes.

Bajo un sol abrasador, la gente se agolpaba y seguía al féretro hasta el camposanto.

Consideraciones de cariñoso recuerdo y veneración hacia el finado asaltaron nuestra mente. Íbamos a dejar pronto abandonado a la tierra el cadáver de un hombre que a tantos de sus semejantes ha libertado de la muerte.

Íbamos a la mansión de los que fueron para dejar allí al muerto ilustre; y en verdad que entre los humildes que a su lado reposan, como entre los que ocultan sus restos con blancas lápidas de severo mármol, el cuerpo yerto de frente augusta que un día palideció para siempre aún será allí lo que en vida fue.

Sollozos que no pueden reprimirse, nos hicieron volver la mirada hacia grupos de aldeanos que sinceramente derramaban una lágrima por quien lleva enjugado tantas.

Lucía esplendente aún la tarde. La caja mortuoria que contenía los restos de un hombre que fue generoso, inteligentísimo y bueno, tocó con su fondo la tierra que habrá de aprisionarlos por siempre.

Dimos un último adiós y abandonamos aquella mansión que desde hoy nos parecerá más solemne.

Al subir la empinada cuesta cuando aún se oían como un gemido los últimos respondos y se comentaba con respeto casi religioso la preciosa historia del ilustre muerto, parece que se empezaba ya a sentir un vacío inmenso, imposible de llenar.- *Requiescat in pace.*

Gracias

Nos encarga la distinguida familia de D. Serafín Pazo que en la imposibilidad de poder dar gracias a cuantos tomaron parte en la pena que la aflige, lo hagamos en su nombre, haciendo constar que queda vivamente reconocida a las muestras de afecto y consideración que ha recibido, así como a las de respetuoso cariño de que dio pruebas el pueblo de La Estrada y su partido, con motivo de los funerales y entierro de aquél.

JUSTO TRIBUTO

Comprendemos desde luego que es insignificante el tributo que rendimos a la memoria del inolvidable D. Serafín Pazo, que en paz descanse, pues que por sus relevantes méritos y virtudes cívicas merecía un supremo esfuerzo por parte de la VOZ DEL PUEBLO, que ama con entusiasmo

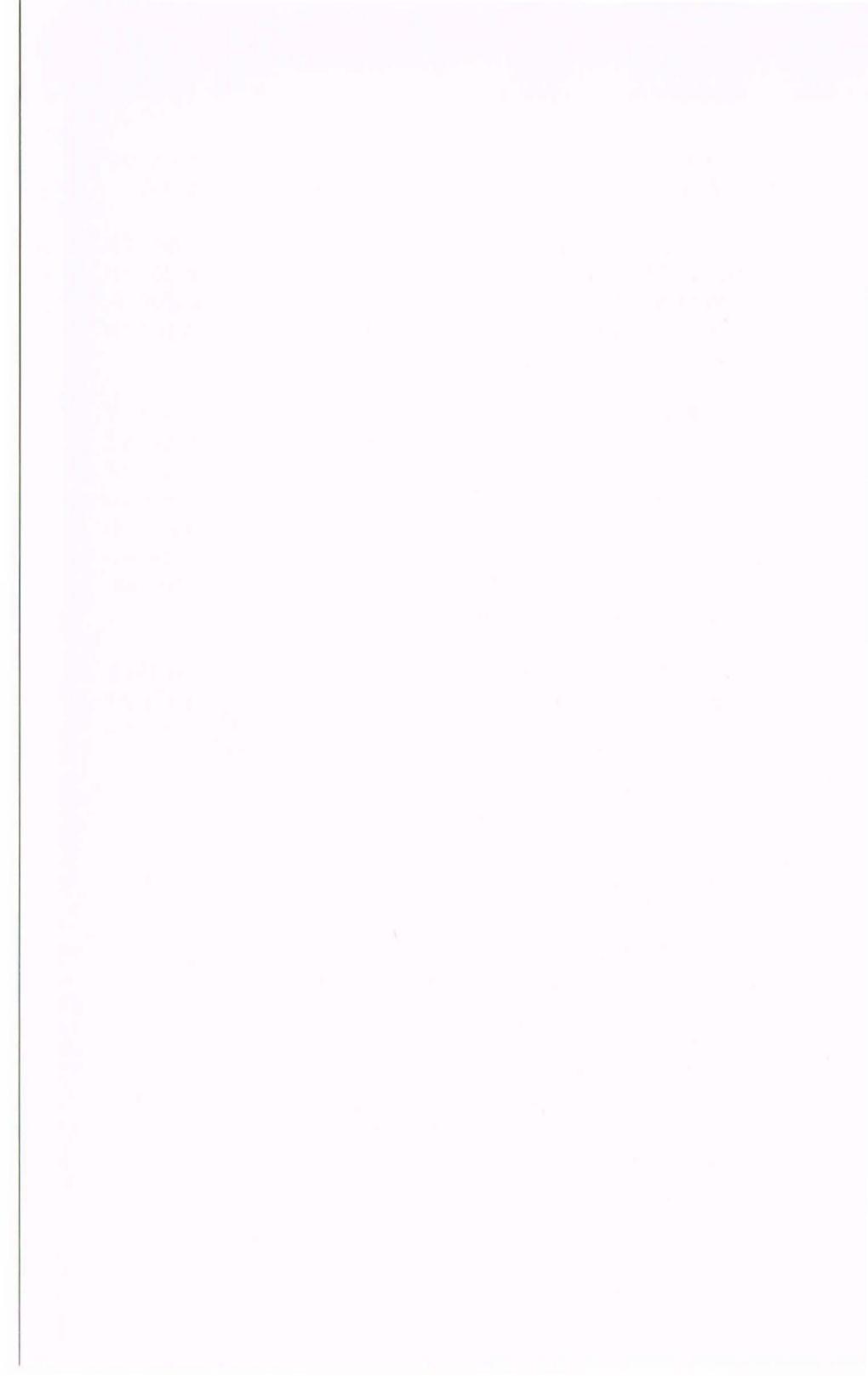
cuento atañe a la vida de La Estrada y su partido por cuyo bienestar moral y material lucha con denodado empeño.

Apremios de tiempo, nos impiden salir de los estrechos límites de una modestia solo comparable con la grandeza del instinto, que no ha menester de sus lauros, porque rodea su frente aureola de gloria, y es su apellido lo suficiente para llenarlo todo.

Además, no queremos ni debemos privar a sus incontables amigos y admiradores de pensamientos que se desarrollarán en mayor escala, tendentes a dedicar al que ha sido nuestro ilustre paisano, una corona fúnebre que corresponda al preclaro renombre que alcanzó como hombre de ciencia, como político consecuente y dignísimo y como ciudadano honrado que no deja en pos de sí odios ni rencores, y sí eterna gratitud.

Sean nuestros consuelos para la respetable viuda y distinguida familia, que hoy lloran la irreparable pérdida de un ser tan querido, y sírvales de compensación que en su dolor toman parte principal las distintas clases sociales de esta villa sin distinción de matices, y el pueblo en masa de la extensa comarca estradense que jamás olvidará al que se dedicó a prodigar el bien sin egoísmos, guiado solo por la satisfacción íntima que produce a toda alma noble y generosa el deber cumplido.

VOZ DEL PUEBLO al tributar recuerdo póstumo a la memoria del finado, cree no hacer otra cosa que interpretar los sentimientos de todo el partido de la Estrada, y considera su conducta como el pago de una deuda sacratísima, que con pena profunda salda, ya que se trata de registrar en sus páginas remembranza al que ha dejado de ser entre los vivos, para gozar de mayores venturas ante Dios que le habrá premiado.

Año II—2.ª Época:

Estrada 18 de Agosto de 1907,

guida muy respetable, excellentísimo se-
ñor D.

PRECIOS DE SUSCRIPCIÓN:

Estrada, 900 cénti-
mos trimestre:
Pura, idem idem.*Sr. D.*
VOZ DEL PUEBLO

Periódico defensor de los intereses de la Comarca.

Anuncios á pre-
cios convencionales.Redacción y Ad-
mistración: San Pe-
dro, n.º 2.

EL SEÑOR

D. SERAFIN PAZO CUMBRAOS

MÉDICO FORENSE

Subdelegado de Medicina y Cirugía, Exconcejal, Expediente provincial, condecorado con la Cruz de Beneficencia

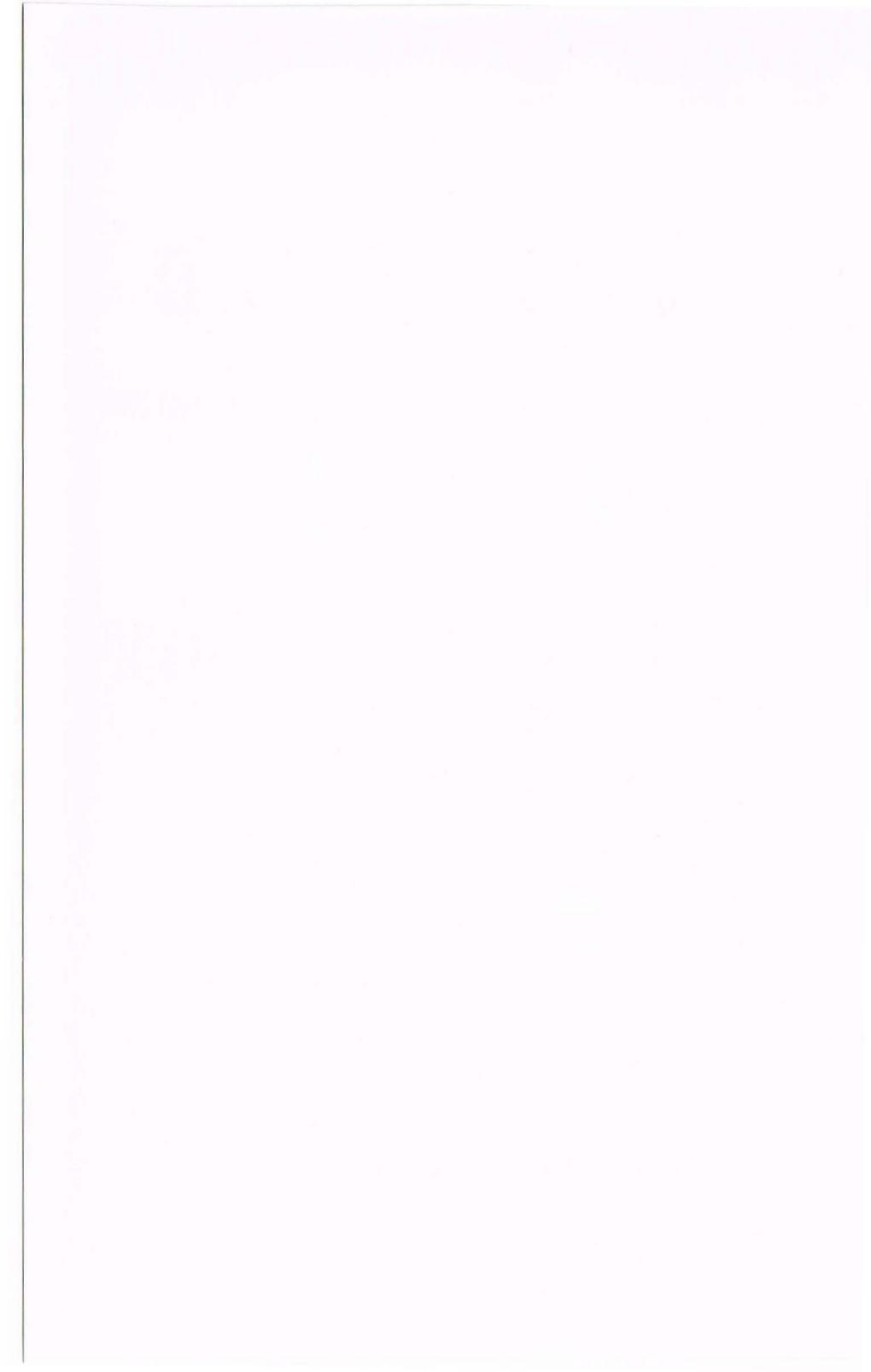
FALLECIÓ EN SU CASA DE ESTRADA EL 10 DEL CORRIENTE Á LAS DOCE

R. I. P.

La Redacción de Voz del Pueblo, su desconsolada es-
posa Doña Francisca Alvarez, hijo Don Pelayo, hijos po-
líticos Doña Emilia Alvarez y Don Severino Trigo, nietos,
sobrinos, primos y demás parientes

Al participar á los amigos y
lectores tan sensible perdi-
da, ruegan se dignen tenerle
presente en sus oraciones.

Estrada 18 de Agosto de 1907.

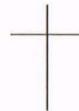

Reseña de *El Estradense*, 17 de agosto de 1907

EL ESTRADENSE PERIÓDICO SEMANAL

Estrada, 17 de agosto de 1907
Núm. 36

DON SERAFÍN PAZO CUMBRAOS

Grande y dolorosa impresión causó en nuestro ánimo la triste noticia de la muerte del ilustre patrício cuyo nombre va al frente de estas líneas que dedicamos a su imperecedera memoria. Y como a nosotros, indudablemente que habrá de impresionar a nuestros lectores, porque D. Serafín Pazo fue uno de esos grandes privilegiados que se hacen populares, no solo por sus virtudes sino también por sus conocimientos científicos profusamente difundidos en provecho de las clases desheredadas de la fortuna.

Nació D. Serafín Pazo en la inmediata parroquia de San Lorenzo de Ouzande, en el año 1828. Desde niño

mostró grandes aficiones literarias y un profundo amor al estudio: encaminó sus pasos a Santiago y en aquella universidad que tantos hombres sabios produjo a la Patria, distinguióse entre sus profesores y compañeros por su aplicación y su talento. En aquel tiempo (1850 a 1856) reuniose en Santiago una pléyade de jóvenes literarios de los cuales fue contemporáneo nuestro inolvidable amigo; los hermanos Montero Ríos, Francisco Añón, Aurelio Arrigue, Vicente Espinosa y otros, hicieron entonces célebres, unos por sus estudios serios y otros por el cultivo de la literatura y las bellas artes, pero casi todos ellos profesando ideas avanzadas en la escuela liberal, que entonces sostenía denodada lucha con la escuela ultramontana. D. Serafín sobresalió entre todos por la fogosidad de sus arengas y discursos que improvisaba con elocuencia insuperable cuando se reunía con sus amigos en clubs y tertulias. A pesar de sus ideas, que pudiéramos llamar externas, el cardenal Cuesta supo apreciar sus buenas cualidades (...) el ilustre Purpurado que se hiciese justicia al joven estudiante para una plaza de alumno interno del Hospital. Hecho médico, llegó a esta su tierra con esas ilusiones propias del que ve delante un hermoso porvenir; y en efecto, único en su profesión en el distrito, joven, con grandes conocimientos asimilados por su talento extraordinario, supo conquistar en poco tiempo las voluntades del país, llegando a ser imprescindible en todos los actos de la vida pública.

Las ideas sustentadas y propagadas por aquellos estudiantes de Santiago, no fueron más que los albores que suelen preceder a las grandes revoluciones y aquellos (...) que todo aquello que vaticinaron en peroraciones de Ateneo se cumplió fielmente al estallar la Revolución de Septiembre. En este tiempo era D. Serafín Pazo dueño absoluto de este distrito y con sus propias fuerzas aumentadas con el gran valer de sus antiguos amigos, los hermanos Montero Ríos, hubiera llegado entonces a la más alta cumbre de las ambiciones humanas. D. Serafín Pazo pudo haber sido diputado a Cortes y hasta Ministro en el gobierno de la Nación, porque su talento y sus grandes dotes oratorias le

hubieran elevado en el Parlamento a la altura de los Ríos Rosas, o Lazagas y Rivero. Prefirió encerrarse en su innata modestia y a su sombra se dedicó a favorecer a sus amigos, a crearse una familia y a visitar a sus pobres enfermos. Demócrata de toda la vida, fue consecuente con sus ideas, que profesó, no como medio de industrialismo político sino por convicción. Pródigo en otorgar favores que nada le valieron, sirvió de escala para que otros se encumbrasen y en las postrimerías de su vida debió ver con tristeza y amargura como muchos políticos de la localidad no se acordaran de él para nada, después de pretender mermar sus indiscutibles prestigios (...).

Hombre honrado y bondadoso no conoció jamás la envidia ni el odio. En épocas de revueltas libró a la Estrada de trastornos cruentos arengando al populacho, que había entrado en la villa ebrio de venganzas; en tiempos en que las pasiones políticas se hallaban tanto o más excitadas que hoy, D. Serafín no supo ni pudo guardar rencores y visitó con tanta solicitud y cariño a los enemigos como a los propios amigos, y es que D. Serafín en su fero interno era profundamente cristiano, santificando sus actos privados sin ostentaciones hipócritas. Para concluir: el hombre que pudiendo hacerse rico, murió pobre sin conocer el despilfarro bien puede (...) de la pobreza honrada. Como cristiano, murió cristianamente.

Descanse en paz el varón insigne y querido e inolvidable amigo.

BIBLIOGRAFÍA

- Arca Caldas, Olimpio. *Callejero Histórico de la Villa de A Estrada*. Pontevedra. 1996.
- Arca Caldas, Olimpio. "D. Serafín Pazo Cumbras". Tabeirós Terra, nº 7, xuño, 1999; pp 20-21.
- Arquivo Municipal Concello da Estrada.
- Arquivo Parróquial da Estrada.
- Catastro Marqués de Ensenada. Arquivo Histórico Provincial de Pontevedra.
- Castiñeiras Rodríguez, Manuel. "Aproximación ás expresións de fe relixiosa e prácticas de piedade dos fregueses de San Paio de Figueroa e da Estrada nos últimos catro séculos". A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural, nº 8. A Estrada, 2005; pp 31-63.
- Duran Pazo, Hnas. Documentación gráfica.
- Fernández Bascuas, María Jesusa. "Carlistas e liberais en terras estradenses. A derradeira batalla do caudillo Gorostidi". A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural, nº 9. A Estrada, 2006; pp 273-306.
- Fernández Castro, Juan Andrés. "Familias e veciños do "lugar y aldea de La Estrada" a mediados do século XVIII". A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural, nº 8. A Estrada, 2005; pp 113-139.
- Fernández Pazo, Carlos. Aportación documental.

- *Galicia-Historia*. Hércules de Ediciones, S.A. Tomo IV. Coruña 1991.
- Garrido Couceiro, Xoán Carlos. *Manuel García Barros. Loitando Sempre*. Edit.. Fouce. Vigo, 1995.
- Porto Rico, Damián. “Catálogo do Arquivo da Casa do Preguecido: demorgados e fidalgos medianeros”. *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, nº 8. A Estrada, 2005; pp 147-251.
- Reimóndez Portela, Manuel. *A Estrada Rural*. Pontevedra, 1990.
- Semanario *El Estradense*.
- Semanario *Voz del Pueblo*.
- Varela Castro, Pedro. “*La Estrada y su Comarca*”. *El Eco de Santiago*, 1923.
- Varela Pazo, Josefa. Testemuñas orais.

Apuntes dunha biografía

Serafín Pazo Cumbras

1828-1907

Olimpio Arca Caldas

FE DE ERRATAS

O autor quere deixar constancia de que, debido a un erro de documentación, na páxina 40 deste libro, onde di:

"Manuela, esposa de Severino Trigo, morre sen deixar sucesión (...)"

debe decir:

"Manuela, esposa de Severino Trigo, morre deixando unha filla como única herdeira, Emilia Trigo Pazo (...)".

LIBROS PUBLICADOS

Escrita teatral para os alumnos:

"Os Reis do Panchiño"
"Pelexa no Souto"
"Conversa coa Nobre Dama"
"O enfermo 4M"
"Soprear a tempo"
"Mágoas de señoritos e campesiños"
"Carta de América"
"O señor Indiano"

Biografías:

Mestres estradenses que fixeron escola.
W. Álvarez Ínsua.
Emigrantes egrexios.
Canteiros de Cuntis.
M. Bergueiro López.
Unha Voz, Mary Insaura.
B. Rodríguez Ribeira.
M. Reimóndez Portela.
Alberto Gómez Reimóndez.

Ensaio:

Historia Recreo Cultural.
O entroido na Ulla.
Callejero de A Estrada.
Certame E. dos Pereiriños.
Cuntis no recordo.

Contos:

Pedriño.
Tráfico de escarabellos.
O tren.
O grilo grileiro.
Gotiña e Pingueira.

"Don Serafín Pazo pudo haber sido Diputado a Cortes, y hasta Ministro en el gobierno de la Nación, porque su talento y sus grandes dotes oratorias le hubieran elevado en el parlamento a la altura de los Ríos Rosas, Olazagas y Rivero. Prefirió encerrarse en su innata modestia y a su sombra se dedicó a favorecer a sus amigos, a crearse una familia y a visitar a sus pobres enfermos".
(Do xornal *El Estradense*)